

ОГЛЯДИ ДЖЕРЕЛ ТА ДОКУМЕНТАЛЬНІ НАРИСИ

УДК [930.2:94](477)"1917/1921"

Р. Я. ПИРІГ*

ДЖЕРЕЛА З ІСТОРІЇ УКРАЇНСЬКОЇ РЕВОЛЮЦІЇ 1917–1921 РОКІВ: ПЕРІОДИЧНА ПРЕСА**

На базі усталеної класифікації досліджуються інформаційні можливості періодичної преси у висвітленні революційних подій в Україні початку ХХ ст. Подані також відомості про сучасний науково-довідковий апарат вітчизняної газетної періодики.

Ключові слова: періодична преса; органи друку; газети; бюлетені.

Періодична преса, насамперед газетна періодика є потужним джерелом різноманітної інформації з історії Української революції 1917–1921 рр. Проте тривала ідеологічна заангажованість і вибірковість радянської доби призвела до значної асиметрії в джерелознавчому, історіографічному і бібліографічному опрацюванні цього виду джерел. Вивчався лише один сегмент – компартійно-радянська періодика. Видання іншого політичного спрямування кваліфікувалися як контрреволюційні, антирадянські, буржуазно-націоналістичні. Значна частина їх перебувала на спеціальному збереженні, а наявна інформація дозовано використовувалася для критики ідейних опонентів Комуністичної партії і радянської влади.

Більшовицька преса тривалий час була об'єктом посиленої уваги дослідників. Упродовж 1960–1980-х рр. цій темі в УРСР була присвячена низка ґрунтовних праць історичного, джерелознавчого, бібліографічного характеру. Це монографії В. Будникова, Г. Варганова, М. Дмитрієнко, В. Солдатенка, І. Копотієнко та інших¹. Спеціальному джерелознавчому аналізу була піддана й малоформатна преса більшовицьких організацій України². Значно менше уваги в дослідницькому плані приділялося вивченню преси радянських органів³.

* Пиріг Руслан Якович – доктор історичних наук, професор, головний науковий співробітник Інституту історії України НАН України.

** Продовження. Початок див. “Архіви України”. – 2011. – № 1. – С. 108–122.

Слід відзначити, що повний зведений бібліографічний покажчик періодичної преси, яка видавалася в Україні у 1917–1920 рр., поки що не створений, хоч ще з 1920-х рр. робилися спроби складання переліків комуністичної регіональної преси, зокрема одеської⁴, у 1950–1960-х рр. західноукраїнської⁵. Були підготовлені бібліографічні, науково-статистичні довідники про періодичні видання в УРСР 1917–1975 рр., включаючи й пресу доби революції та громадянської війни⁶.

У 1979 р. у світ вийшло спеціальне бібліографічне видання “Газети Радянської України 1917–1920 рр. (За матеріалами газетних фондів ЦНБ АН УРСР)”. І понині це найповніший покажчик радянських газет означеного періоду. Він містить 400 назв газет, поданих в алфавітному порядку. Опис включає головні дані про газету: назву, організацію чи установу, чийм органом є видання, періодичність, місце та час виходу. Крім того, подаються підзаголовки, мова видання, примітки про наявність номерів у бібліотеці тощо⁷.

Отже, радянська, насамперед більшовицька преса України 1917–1920 рр. тривалий час була в центрі уваги історико-партійної науки і репрезентована низкою ґрунтовних досліджень, які й донині не втратили своєї джерелознавчої ваги. Слід констатувати, що нинішні науковці мають якщо й не зовсім сучасний, то все ж надійний науково-довідковий інструментарій для орієнтації в масиві компартійно-радянської преси.

З огляду на це, вважаємо за необхідне головну увагу зосередити на аналізі нерадянської преси як одного з важливих сегментів джерельної бази Української революції 1917–1921 рр. Безперечно, за роки державної незалежності України вітчизняні вчені долучилися до дослідження цієї теми. Найвагоміший внесок у її розробку належить Г. Рудому. Він підготував спеціальні дослідження, присвячені пресі гетьманської держави, газетній періодиці як джерелу вивчення проблем української культури, методологічним аспектам контент-аналізу преси періоду Української революції. Ці напрацювання автора увінчалися підготовкою ґрунтовної докторської праці⁸.

До незаперечних наукових заслуг Г. Рудого слід віднести й видання бібліографічного покажчика “Преса України: Газети 1917–1920 рр.”⁹, яке стало органічним продовженням, названого вище бібліографічного покажчика “Газети Радянської України 1917–1920 рр.”. Адже воно підготовлено на базі газетних фондів НБУ імені В. Вернадського і включає пресові видання, що свого часу не ввійшли до покажчика 1979 р., тобто нерадянські газети. Важливо, що автор залучив відповідні зібрання з Державної архівної бібліотеки.

Довідник Г. Рудого включає 768 назв. За підрахунками автора, сукупний масив номерів цих газет складає близько 23,5 тис. Серед них найбільше видань політичного характеру, зокрема численних партій та

об'єднань – 291; органів управління та самоврядування – 129; громадських, селянських, кооперативних та інших організацій – 145; військових органів, рад робітничих, селянських, солдатських депутатів – 111. Видання має топографічний та іменний покажчики¹⁰.

Науковим тематичним доробком є й праці П. Губи, квінтесенцією яких стала докторська дисертація¹¹. Різним аспектам дослідження преси як історичного джерела присвячені також дисертації О. Коновця та І. Крупського¹². Чимало науковців досліджують пресу в суто історичному аспекті¹³.

Враховуючи відсутність спеціальних праць про нерадянську пресу як джерело з історії Української революції 1917–1921 рр., розглянемо під цим кутом зору основні масиви пресових видань. Центральні та місцеві органи всіх державних утворень випускали офіційні, як правило, інформаційні видання. Першими були “Вісти з Української Центральної Ради” (березень–грудень 1917 р.). Часопис подавав матеріали засідань Малої Ради. З огляду на недосконале діловодство та неповну збереженість протоколів “Вісти” є надзвичайно важливим джерелом дослідження поточної діяльності УЦР¹⁴. Нормативно-розпорядчі документи, хроніка роботи урядів УНР висвітлювалися у “Вістнику Генерального секретаріату УНР” (листопад–грудень 1917 р.) та “Вістнику Ради Народних Міністрів УНР” (січень–травень 1918 р.)¹⁵. Свої друковані органи мали й окремі міністерства¹⁶.

У гетьманській державі П. Скоропадського офіційним виданням був “Державний вістник” (травень–грудень 1918 р.)¹⁷. Головна його функція – публікація законів, розпоряджень Ради Міністрів, актів гетьмана, посадових призначень та звільнень, інформація про державне життя. Вже ретроспективно П. Скоропадський визнавав, “що наш уряд в одній дуже важливій галузі державного управління був обурливо слабкий і безпорадний. Преса і будь-яка пропаганда (державна – *Р. П.*) була абсолютно відсутня”¹⁸. Дійсно масових офіційних видань пропагандистського характеру влада не створила, а поширювані Українським Телеграфним Агентством матеріали антигетьманськи налаштовані газети нерідко ігнорували.

І все ж департамент преси при Державній канцелярії налагодив систематичний випуск двох видань – “Вісті закордонної преси” і “Вісті краюї преси”¹⁹. Слід відзначити, що ці унікальні історичні джерела досі майже не використовувалися дослідниками. Особливо це стосується першого видання, яке подавало перекладені українською мовою матеріали десятків німецькомовних газет Німеччини, Австро-Угорщини, Швейцарії. Вони містять інформацію щодо позиції рейхстагу, МЗС, відомства канцлера, військового міністерства з українського питання; також опубліковані оцінки становища в Україні, зроблені після її відвідин економістами і політиками. За нашими підрахунками, німецькі

газети вмістили близько десяти інтерв'ю П. Скоропадського. Друге видання – це огляд повідомлень місцевої преси про становище у краї. У липні–жовтні 1918 р. розвідувальний відділ Генерального штабу також випускав конфіденційний “Огляд закордонних часописів”²⁰. Деякі з міністерств Гетьманату налагодили випуск своїх друкованих органів, а саме: Міністерства земельних, військових справ, віросповідань та інші²¹.

У добу Директорії УНР функціонувало Міністерство преси, яке й перебрало на себе випуск інформаційних видань. Упродовж 1919–1920 рр. у різний час, незважаючи на складну військово-політичну ситуацію, виходили “Вістник державних законів для всіх земель Української Народної Республіки”, “Вістник Української Народної республіки”, “Новини”, “Останні новини Українського Телеграфного Агентства”, “Селянська Громада” та інші²². Після проголошення Акту злуки Державний секретаріат Західної області УНР видавав “Вістник державних законів і розпорядків”. Свої часописи випускали військове та інші відомства ЗУНР²³.

Губернські органи влади також мали друковані органи. Здебільшого це було одне й те ж видання, яке при різних державних утвореннях змінювало назву. Наприклад, у Волинській губернії “Вістник” видавався від імені губернських комісарів Тимчасового уряду, УЦР, губернського старости Гетьманату і, нарешті, губернського комісара Директорії УНР²⁴. “Харьковские губернские ведомости” під час Гетьманату виходили під назвою “Ведомости Харьковщины” – орган губернського старости. Так само було й у Катеринославі, Полтаві та інших губернських центрах. Міська влада Одеси видавала “Ведомости Одесского градоначальства”. Головним завданням цих видань була публікація офіційних документів місцевої адміністрації та урядових розпоряджень, проте вони мали й постійні рубрики про економічне, культурне життя, події у світі, хроніку тощо²⁵.

За роки державної незалежності України преса ЗУНР як історичне джерело стала об'єктом уваги дослідників. Ця тема широко представлена у матеріалах доповідей та повідомлень щорічних науково-теоретичних конференцій “Українська періодика: історія та сучасність”, які регулярно з 1993 р. проводяться у Львові, збірниках праць Науково-дослідного центру періодики Львівської наукової бібліотеки ім. В. Стефаника. Саме її науковцям належить пріоритет у складанні бібліографії українських періодичних видань на західноукраїнських землях²⁶. Загальна та тематична характеристика періодики як джерела з історії ЗУНР проведена у працях В. Великочого, В. Танчина, Л. Волосянко, І. Крупського та інших²⁷.

Після Лютневої революції в умовах утвердження влади йшов процес масового виникнення громадських комітетів, своєрідних органів

місцевого управління, які виступали опорою губернських та повітових комісарів Тимчасового уряду. Навесні 1917 р. вони почали видавати свої друковані органи. Наприклад, “Вестник Полтавского губернского общественного комитета” виходив за редакцією комісара Тимчасового уряду, а “Известия Харьковского губернского общественного комитета” видавали на базі колишніх “Губернских ведомостей”²⁸. Переважна більшість повітових громадських комітетів випускали російськомовні тижневики під назвою “Известия” (Валки, Городня, Костянтиноград, Кременчук, Маріуполь, Ніжин, Чугуїв, Хорол та інші)²⁹. Окремі газети друкувалися російською та українською мовами³⁰. Припинили вихід восени 1917 р.

Ці видання є досить інформативним джерелом для вивчення громадсько-політичного, повсякденного життя населення українських губерній, реалізації заходів Тимчасового уряду, діяльності органів місцевого самоврядування, їх партійно-політичного складу тощо.

Досить великий сегмент періодичної преси 1917–1918 рр. становлять видання земських органів. Революційні події, демократизація і водночас політизація суспільного життя відбилася й на змістовно-тематичному характері цих видань. Піднесення їх припадає на 1917 р. В умовах наступу гетьманської адміністрації на органи місцевого самоврядування у 1918 р. кількість їх друкованих органів зменшилася, а зі встановленням радянської влади вони припинили вихід.

Найбільш інформативними є газети губернських земств³¹. Як правило, це були видання з усталеними журналістськими колективами, традиціями і тематикою. Вони відображали події господарського, культурно-освітнього життя, діяльність органів самоврядування, їх відносини з представниками державної влади, проблеми виборів до Установчих зборів, місцевих дум та управ. Здебільшого це тижневики, хоч й були щоденні видання.

У фондах центральних та обласних бібліотек збереглися десятки видань повітових земств³². Це надзвичайно цікаве та інформативне джерело з історії не тільки політичного життя, але й повсякденного побуту населення української провінції.

Активне партійне будівництво знайшло відображення у пресі численних політичних партій. Організаційно оформлена у квітні 1917 р. Українська партія-соціалістів революціонерів видавала газету ЦК “Боротьба”. На позиціях УПСР стояла й газета ЦК Всеукраїнської ради селянських депутатів (Селоспілка) “Народня воля”. Після розколу партії у 1918 р. УПСР (центр. течія) видавала журнал “Трудова Республіка” і однойменну газету, а також щоденний часопис “Трудова громада”.

Газета “Боротьба” залишилася друкованим органом іншої частини УПСР і дала їй назву “боротьбистів”. З березня 1919 р. Українська партія соціалістів-революціонерів-комуністів, а в серпні після злиття з

Українською соціал-демократичною робітничою партією (незалежних) отримала назву Українська комуністична партія (боротьбистів). ЦК та місцеві організації УКП(б) у 1919 – на початку 1920 рр. мали досить розгалужену мережу друкованих видань. ЦК партії боротьбистів у різний час видавав газети “Боротьба”, “Пролетарская правда”, “Червоний стяг” (разом з Харківським комітетом); Волинський губком – “Боротьба”, “Пролетарська боротьба”, “Трудове життя”; Катеринославський – “Боротьба”; Подільський – “Трудове життя”, “Червона боротьба”; Полтавський – “Боротьбист”, “Нове життя”, “Шлях боротьби”; Харківський – “Селянська газета”, Херсонський – “Боротьба” та інші. Чимало повітових комітетів партії боротьбистів також видавали свої газети: “Кобиляцький боротьбист”, “Чигиринський боротьбист”, “Червоний шлях”(Сквира), “Боротьбист”(Прилуки) та інші.

Намагаючись поширити ідеї боротьбизму на західноукраїнські землі на початку 1920 р. у Вінниці було організовано вихід газети “Галицько-буковинський комуніст” – орган крайового комітету УКП(б) Наддніпрянщини.

Боротьбистська преса подає важливу інформацію про ідейну еволюцію українського соціал-революціонізму, політичну діяльність ЦК та місцевих осередків, тактику революційної боротьби, організацію партизансько-повстанського руху під час німецько-австрійської та денікінської окупації, складні взаємовідносини з більшовиками та фактичну ліквідацію одного з репрезентантів українського націонал-комунізму.

Інша течія есерів восени 1918 р. створила Українську партію лівих соціалістів-революціонерів. На початку 1919 від неї відколосало ліве крило, яке отримало назву боротьбисти від часопису ЦК УПЛСР “Борьба”. Слід відзначити, що таку ж назву мали й друковані органи Київського, Миколаївського, Полтавського, Харківського, Сімферопольського та інших комітетів. Преса партії боротьбистів відображає ідеологію і тактику лівоесерівського радикалізму, неприйняття більшовицької “диктатури пролетаріату” і спробу зіграти роль “третьої сили” в перебігу української революції.

Преса російських есерів (лівих, правих, максималістів) була найбільш поширеною в Україні у 1917–1918 рр. У різний час у Харкові виходили газети “Земля и воля”, “Революционный народ”; у Катеринославі – “Мысль”, “Революционный путь”, “Трудовой народ”, “Народовластие”; в Києві – “Воля народа”, “Социалист-революционер”, “Народное дело”, “Новое народное дело”, “Трудовая Советская Республика”; у Миколаєві – “Голос труда”; в Одесі – “Земля и воля”; у Полтаві – “Максималист” та інші.

Українська соціал-демократична робітничка партія належала до впливових партій національно-демократичного спрямування, фактично

одна з правлячих сил УНР, значно поступалася есерам за кількістю друкованих органів. Фактичною трибуною партії був орган ЦК “Робітнича газета”, яку редагували лідери УСДРП – В. Винниченко, М. Авдієнко, І. Мазепа. Часопис почав виходити вже у березні 1917 р. Влітку бюро ЦК почало видавати газету “Воля”, Харківський комітет УСДРП випускав газету “Робітник” (1917 р.) та “Слово” (1918 р.), “Голос робітника” виходив у Катеринославі, “Визволення” – у Кам’янці-Подільському. Періодична преса УСДРП є важливим історичним джерелом не тільки з історії самої партії, а й розвитку соціал-демократії як однієї з течій суспільно-політичної думки та практичної реалізації концепції української державності.

Досить впливова, але нечисельна Українська партія соціалістів-федералістів своїм органом взяла відому газету “Нова Рада”³³. Зібрані навколо неї інтелектуальні та журналістські сили сприяли популярності цього видання. Під час гетьманату газета відображала роль УПСФ як “м’якої” опозиції до влади. Роль цього видання як історичного джерела знайшло висвітлення у сучасній історіографії³⁴.

Період найбільшої політичної активності Української партії соціалістів-самостійників припав на добу гетьманату П. Скоропадського. ЦК партії видавав у 1918 р. тижневик “Самостійник”³⁵, а пізніше газети “Українське діло” (Рівне), “Українські вісті” (Тернопіль) та інші. Ці видання репрезентували програмні положення та політичну платформу партії щодо державного устрою України, шляхів розв’язання земельного, робітничого, релігійного питання, висвітлювали внутрішньопартійне життя.

Важливу інформацію про підготовку та здійснення антигетьманського повстання містять періодичні видання тимчасового об’єднання політичних партій та організацій – Українського Національного Союзу. Вони виходили у листопаді 1918 – січні 1919 рр. Це були друковані органи відділів та філій УНС на Правобережній та Центральній Україні (Вінниця, Могилів-Подільський, Жмеринка, Гайсин, Звенигородка, Васильків, Олександрівськ, Чернігів та інші)³⁶. Вони містили викривальну інформацію щодо гетьманського режиму, зокрема оголошення П. Скоропадським федераційної грамоти, публікували відозви Директорії, накази штабу республіканських військ, повідомлення про хід бойових дій тощо. Всі видання були україномовними.

Власні друковані органи мали єврейські політичні партії та організації. Насамперед вони вмещували матеріали про організаційно-партійну роботу, ставлення до органів державної влади, політичну активність єврейства, прояви антисемітизму в роки революції³⁷.

Меншовицькі організації в Україні не оформилися як політична партія і упродовж 1917–1920 рр. залишалися структурними частинами Російської соціал-демократичної робітничої партії (об’єднаної). У

Києві діяв Головний комітет, який виконував координаційні функції щодо меншовицьких організацій і груп в Україні. Основні комітети РСДРП(о) працювали, як правило, в найбільших промислових центрах, де й виходили їх друковані органи: “Наш голос”, “Наш Юг”, “Вестник Юга” (Харків); “Наша борьба”, “Вперед”, “Рабочая борьба”, “Рабочее дело” (Катеринослав); “Знамя труда”, “Искра”, “Новая искра”, “Рабочая жизнь”, “Начало” (Київ); “Пролетарское знамя”, “Путь социал-демократа” (Миколаїв); “Рабочий голос” (Одеса); “Рабочий” (Кременчук) та інші.

Матеріали меншовицької преси дозволяють простежити ставлення партії до державних утворень в Україні, політику щодо робітничого та профспілкового питань, організацію спротиву більшовикам, інформацію про поточне життя міського населення, зростання цін, спекуляцію тощо.

Організації Партії народної свободи (кадетів) в Україні найбільш активно діяли у 1917 р. Матеріали їх друкованих видань висвітлювали діяльність Тимчасового уряду, його місцевих комісарів, участь партії кадетів у підготовці до виборів Установчих зборів, діяльність партійних фракцій у Думах тощо³⁸.

На території України у різний час виходили російські газети правоконсервативного, монархічного, шовіністичного спрямування. У добу Гетьманату один з ідеологів єдиної і неподільної Росії В. Шульгін видавав газету “Киевлянин”, а потім – “Россия”. Проф. А. Погодін у Харкові редагував “Русскую жизнь” – орган російської національно-прогресивної і суспільно-політичної думки. Під час денікінської окупації Союз звільнення Росії видавав у Києві “Вечерние огни”. “Народная газета” (орган російського народу) у вступній статті першого номера задекларувала: “Ми росіяни і вимагаємо від кожного іногородця якнайповнішої поваги до нашої батьківщини”³⁹. На аналогічних позиціях стояли й інші видання “Новая Россия”, “Русь”, “Единая Россия”, “Заря России” тощо.

Серед пресових джерел варто виокремити газети анархістського спрямування. Конфедерація анархістських організацій “Набат” видавала однойменну газету, яка виходила у Харкові – Катеринославі. Місцеві групи анархістів випускали “Екатеринославский набат”, “Туляйпольский набат”, “Харьковский набат”. Крім того асоціація анархістів Харкова видавала газету “К свету”, а гуляйпільський союз анархістів – “Путь к свободе”. Важливу роль у налагодженні цих видань відіграли провідні ідеологи анархізму в Україні П. Аршинов та В. Волін. Низка газет видавалася у махновських військах: “Шлях до волі”, “Голос махновца”, “Вольный повстанец”, “Анархіст-повстанец” та інші. До цієї групи слід віднести й газету харківської групи анархо-синдикалістів-комуністів “Рабочая мысль”.

Ці видання важливі як джерело для дослідження теорії і практики анархізму в Україні. Вони містять праці М. Бакуніна, П. Лаврова, П.-Ж. Прудона, статті В. Воліна, А. Барона, П. Аршинова та інших. Їхні матеріали висвітлюють складні взаємовідносини з радянською владою. Тут також публікувалися відозви, накази, розпорядження штабу Революційної повстанської армії, хроніка місцевого життя.

Свої видання мали й такі впливові корпоративні об'єднання, як Союз промисловості, торгівлі, фінансів і сільського господарства (Протофіс), Союз товариств заводчиків і фабрикантів України (СУОЗІФ), Товариство промисловців Півдня Росії (Проюг), Всеукраїнський союз земельних власників та інші. Пік діяльності їх припадає на добу Гетьманату П. Скоропадського. Ці друковані органи відображали інтереси промислово-фінансової та аграрної буржуазії, виступали за відновлення Великої Росії, надання російській мові в Україні статусу державної, недопущення українізації уряду тощо⁴⁰.

Досить розмаїтою за формою, періодичністю, змістом інформації є військова преса. Серед видань 1917 р. слід відзначити “Військовий вістник” – орган Української генерального військового комітету і генерального секретаріату військових справ, який виходив з квітня по грудень 1917 р; “Наш голос” – орган Всеукраїнської ради солдатських депутатів (Київ, 1917 р.); “Вільна думка” – орган Української військової ради Південно-Західного фронту (Бердичів, листопад – грудень 1917 р.). Ці видання містять інформацію про процес українізації військ, утворення збройних сил УНР, політичну боротьбу, культурно-освітню працю в армії тощо.

Групи військ Директорії УНР у ході антигетьманського повстання, як правило видавали бюлетені. Вже 18 листопада 1918 р. у Білій Церкві вийшов “Бюлетень Головної Ставки військ УНР”. У грудні 1918 – січні 1919 р. бюлетені видавали штаби республіканських військ на Катеринославщині, Лівобережній Україні, штаб Південного району (“Республіка”, Житомир), Південно-Східної групи (“Республіканець”, Катеринослав), на Херсонщині (“Козацьке слово”). Матеріали цих видань відображають хід антигетьманського повстання, містять накази, розпорядження, відозви до населення і вояків, повідомлення телеграфних агентств тощо.

З формуванням армії УНР військовими виданнями від початку 1919 р. займалося Інформаційне бюро (Пресова квартира). Спочатку виходили “Бюлетень”, “Новини”, потім періодичні – “Нова Україна” (1919 р.), “Козацька думка”, “Наша Правда” (1920 р.). Виходили й друковані органи окремих військових частин – “Козак” (3-я піша дивізія, 1919), “Вістки сірих” (козацько-стрілецька (сіра) дивізія) та інші.

Мали свої видання й січові стрільці, Українська Галицька Армія. У березні 1918 р. у Києві виходив тижневик “Український січовий

стрілець”, Пресова квартира УСС у 1919 р. видавала газету “Стрілецька думка”, у 3-му корпусі УГА виходила газета “Стрілецький шлях”, у 1-му корпусі Української Галицької Червоної Армії – “Стрілецька вістка”. Газета “Стрілець” – репрезентувалася як орган українського війська (лютий–листопад 1919 р., Станіславів – Стрий – Борщів – Кам’янець-Подільський).

Військові видання вміщували урядові постанови, відозви, телеграми, накази командування, інформацію про перебіг бойових дій, епідемію тифу, міжнародні новини, листи вояків тощо.

Професійні об’єднання загальноукраїнського, регіонального рівня, галузеві комітети видавали власні органи друку. Як правило, вони мали досить мінливу періодичність виходу, форму бюлетенів, російську мову видання⁴¹. Найповніше представлені видання спілок друкарських працівників⁴². Профспілкові видання відображають економічні (рідше політичні) вимоги робітників різних галузей, містять дані про заробітну плату, умови праці, відносини з підприємцями, владними структурами, цензурні утиски, страйки тощо. Чимало профспілкових організацій та їх друкованих видань знаходилися під впливом партії меншовиків.

У роки революції, насамперед у 1917–1918 рр. свої видання мали товариство “Просвіта”, церковні, національні громади. Вони є важливим джерелом для вивчення освітнього, культурно-національного, релігійного життя⁴³.

Досить поширеною формою періодичного друку були бюлетені. Ці засоби швидкого реагування на події та інформування населення відзначалися нетривалим функціонуванням і нерідко виконувалися у листівковому форматі. Найчастіше бюлетені видавали редакції газет: “Киевская жизнь”, “Червоний прапор”, “Народна воля” (Київ), “Рух”, “Последние события” (Харків), “Шлях”, “Слово Подоли” (Вінниця), “Волинське життя” (Житомир), “Полтавський день” (Полтава), “Сумской вестник” (Суми), “Новости” (Чернігів), “Народная жизнь” (Олександрівськ) та інші.

Випуск інформаційних бюлетенів було звичною практикою Українського Телеграфного Агентства. Бюлетені видавали органи інформації міністерств УНР: шляхів сполучень, земельних справ, продовольчих справ. До таких видань часто вдавалося Інформаційне бюро Армії УНР. Крім того, бюлетені видавали місцеві органи державної влади та самоуправління, виконкоми рад робітничих, солдатських, селянських депутатів, професійні, кооперативні та інші спілки.

Газетна періодика є невід’ємним складником історико-дослідницького процесу, оскільки містить широкий спектр тематичної інформації, як офіційного характеру, так і повсякденного життя, охоплює всі регіони України. Послідовність і оперативність поданих відомостей, їх синтетичний характер посилюють цінність цього виду історичних джерел.

¹ Будников В. П. Большеви́стская партийная печать в 1917 году. – Харьков, 1959; *Його ж.* Большеви́стская партийная периодическая печать в период подготовки и проведения Октябрьской революции (март 1917 – февраль 1918 гг.). – М., 1963; *Вартанов Г. І.* Жовтневих днів рядки живі. Преса більшовиків України в 1917 р. – К., 1966.; *Дмитрієнко М. Ф.* Більшовицька преса України 1917–1918 рр. як історичне джерело. – К., 1967; *Солдатенко В. Ф.* Большеви́стская пресса Украины в борьбе за осуществление пролетарського интернаціоналізма в период подготовки и проведения Великой Октябрьской социалистической революции (март-декабрь 1917 г.). Дисс... канд. ист. наук. – К., 1979; *Його ж.* Большеви́стская пресса Украины в 1917–1918 гг. Историко-библиографический обзор. – К., 1979; *Його ж.* Большеви́стская пресса Украины в борьбе за осуществление ленинской стратегии и тактики социалистической революции (март 1917 – март 1918 гг.). Дисс... докт. ист. наук. – К., 1981; *Його ж.* Идти впереди всех: из опыта борьбы большеви́стской прессы Украины за победу социалистической революции. – К., 1986; *Коптиєнко І. І.* Источниковедческий анализ переодической печати Украины (1917–1926 гг.). – Днепропетровск, 1978.

² *Дмитрієнко М. Ф.* Листівки більшовицьких організацій України 1917–1920 рр. як історичне джерело. – К., 1980; *Її ж.* Большеви́стские литовки Украины 1917–1920 гг. как исторический источник. Дисс... докт. ист. наук. – К., 1985.

³ Див.: *Сергейчук І.* Пресса Советов рабочих, солдатских и крестьянских документов как источник по истории Великой Октябрьской социалистической революции на Украине (25 октября 1917 – март 1918 гг.) Дисс... канд. ист. наук. – К., 1986.

⁴ Одеська періодична преса років революції та громадянської війни. Лютий 1917–1921 рр. – Одеса, 1929.

⁵ *Дашкевич Я. Р.* Бібліографічний покажчик комуністичної та прогресивної преси Львова (1917–1939). – Львів, 1957; Більшовицькі газети часів Жовтневої революції та громадянської війни (1917–1920 рр.). Зведений каталог матеріалів, що переховуються в збірках м. Львова. – Львів, 1960.

⁶ Періодичні видання УРСР. 1917–1960. Газети. Бібліографічний довідник. – Х., 1965; Преса Української РСР. 1918–1975. Наук.-стат. довідник. – Х., 1976.

⁷ Газети Радянської України 1917–1920 рр. За матеріалами газетних фондів ЦНБ АН УРСР). Бібліографічний покажчик. – К., 1979. У 1988 р. був перевиданий у Канаді (Едмонтон).

⁸ *Рудий Г.* Преса Української Держави. 1918. – К., 1996; *Його ж.* Газетна періодика – джерело вивчення проблем української культури 1917–1920 рр. – К., 2000; *Його ж.* Методологічні аспекти контент-аналізу преси України періоду Української революції 1917–1920 рр. // Українська періодика : історія і сучасність: Доп. та повідомлення шостої Всеукраїнської наук.-істор. конф. – Львів, 2000. с. 413–416; *Його ж.* Періодика України як об'єкт джерелознавчого дослідження української культури (1917–1920 рр.) Дис... докт. іст. наук. – К., 2004.

⁹ Преса України: Газети 1917–1920 рр. Бібліографічний покажчик. – К., 1997.

¹⁰ Там само. – С. 2–3; 93–95.

¹¹ *Губа П. І.* Періодична преса як джерело дослідження українського державотворчого процесу 1917–1920 рр. Автореф. дис. ... докт. іст. наук. – К., 2007.

¹² Коновець О. Науково-просвітницька преса України (XIX – перша третина XX ст.): Історія. Теорія. Практика. Дис... докт. іст. наук. – К., 1994; Крупський І. Преса як джерело досліджень національно-визвольних змагань за Українську державу (друга половина XIX – перша чверть XX ст.). Дис... докт. іст. наук. – К., 1996.

¹³ Федоришин П. Преса і українська державність. – Тернопіль, 1996; Романюк М. Українська преса Північної Буковини 1918-1940 рр. – Львів, 1996; Тутковський В. Українська преса Наддніпрянщини в національно-культурному та державотворчому процесі (друга половина XIX ст. – 1920р.). Дис... канд. іст. наук. – К., 2002.

¹⁴ Вісти з Української Центральної Ради. Перше число вийшло 19 березня 1917 р. Матеріали видання досить повно представлені у збірнику документів “Українська Центральна Рада”.

¹⁵ Вістник Генерального Секретаріату Української Народної Республіки. Перше число вийшло 6 листопада 1917 р. 3 січня 1918 р. – “Вістник Ради Народних Міністрів Української Народної Республіки” Останнє число вийшло вже після державного перевороту і датоване 2 травня 1918 р.

¹⁶ Вістник Генерального Секретарства військових справ Української Народної Республіки. Почав виходити 1 квітня 1918 р. Кілька номерів припадають на добу гетьманату, коли міністерство було в стадії реорганізації.

¹⁷ Державний вістник. Усього вийшло 82 випуски. Перший 16 травня, останній – 12 грудня 1918 р. Редактором видання був І. Ющишин, який редагував й офіційні вістники УНР.

¹⁸ Скоропадський П. Спогади. Кінець 1917 – грудень 1918. – Київ-Філадельфія, 1995. – С. 219.

¹⁹ Вісті закордонної преси; Вісті краєвої преси. Видання призначалися в першу чергу для інформування владних структур.

²⁰ Огляд закордонних часописів. Видавець – Розвідочний відділ Головного управління Генерального штабу Української Держави.

²¹ Вістник Міністерства земельних справ; “Армія” – орган Міністерства військових справ; “Слово” – орган Міністерства віросповідань.

²² На початку 1919 р. Інформаційне бюро при Директорії УНР видало кілька номерів “Українського вістника”. З утворенням Міністерства преси постійно виходили інформаційні видання.

²³ Вістник державних законів і розпорядків Західної Області Української Народної Республіки. Перший номер вийшов 31 січня 1919р.; Вістник Державного секретаріату освіти і віросповідання Західно-Української Народної Республіки.

²⁴ Вестник Волинського губернського комиссара Временного правительства (травень–листопад 1917); Вістник Волинського губернського старости (червень–листопад 1918 р.); Вістник Волинського губерніального комісара Директорії УНР (з січня 1919 р.).

²⁵ “Губерніальні відомості” виходили в Катеринославі, Полтаві, Чернігові; під час Гетьманату у Бресті видавався “Вістник Холмського губерніального староства” (вересень-грудень 1918 р.).

²⁶ Періодичні видання Волині, Полісся, Підляшшя та Холмщини (1836–1944): Список / Уклад. : Ю. Лащук, Г. Бухало, О. Ошуркевич. АН України. Львів. наук. б-ка та ін. – Львів, 1994; Павлюк І. З. Українські часописи Волині, Полісся, Холмщини та Підляшшя (1917–1939 рр.): Анот. покажч. НАН України. Львів наук. б-ка. Науково-досл. цент.періодики. – Львів – Луцьк, 1997;

Мартинюк М. Українські періодичні видання Західної України, країн Центральної та Західної Європи (1914–1939 рр.): Матеріали до бібліогр. / НАН України. Львів. наук. б-ка. – Львів, 1998.

²⁷ *Великочий В.* До загальної характеристики та класифікації джерел з історії Західно-Української Народної Республіки // Вісн. Київ ун-ту. Сер.: Історія. – 1999. Вип. 41; *Танчин В.* Преса ЗУНР як історичне джерело // Міжн. наук. конф., присвячена 75-річчю ЗУНР. 1–3 листопада 1993 р.: Матеріали. – Івано-Франківськ, 1993; *Волосянко Л.* Преса ЗУНР – джерело вивчення національно-визвольних змагань на західноукраїнських землях у 1918–1923 рр. // Українська періодика: історія і сучасність. Доп. та повідомл. IV Всеукр. наук.-теорет. конф., 19–20 грудня 1997 р. – Львів, 1997; Крупський І. Преса січових стрільців // Трибуна – 1992. – № 2.

²⁸ Вестник Полтавского губернского общественного комитета. Редагували губернські комісари Тимчасового уряду С. Іваненко та А. Лівіцький.

²⁹ Див. напр., Известия Валковского общественного комитета. – Тижневик – Валки. Рос. мова.

³⁰ Вістник Лубенського Громадського комітету. Газета виходила тричі на тиждень. Текст подавався українською і російською мовами.

³¹ Известия Волынского губернского земства (Житомир); Шлях, Народне життя (Катеринослав); Київська земська газета (Київ); Вестник Одеського земства (Одеса); Черниговская земская газета (Чернігів); Народне діло (Харків) та інші.

³² Див. Вестник Елисаветградского земства; Вістник Олександрійського повітового земства; Вовчанський земський листок; Газета Зіньківського повітового земства; Рідний край (Гадяч); Звенигородська зоря; Переяславська газета; Старобельская жизнь та інші.

³³ Нова Рада. Щоденна україномовна газета. У 1917–1919 рр. виходила у Києві. Редактор А. Ніковський. З серпня 1919 по лютий 1920 рр. у Львові. Редактор О. Лотоцький.

³⁴ *Сурай Ю.* З історії газети “Нова Рада” (1917 р) // Записки історичного факультету Одеського державного університету. – 1995. – Вип. 1; *Денисенко А.* Газета “Нова Рада” за духовне і національне відродження українського народу, його державності // Українська демократична революція 1917–1918 років: матеріали науково-теоретичної конференції, 17 квітня 1992р. – К., 1992; *Денисенко В.* Трибуна вільного слова // Історичний календар – 97. – К., 1996. Вип. 3.

³⁵ Самостійник. №1 вийшов 7 квітня 1918 р. Редактор С. Макаренко.

³⁶ Республіканські вісті (Вінницька філія УНС); Дністер (Могилів-Подільський відділ УНС); Правда (Жмеринський відділ УНС); Новини (Гайсинська філія УНС); Народна думка (Звенигородська філія УНС); Васильківські вісті – (інформаційне бюро УНС при Штабі українського республіканського війська); Дзвін (Олександрівський відділ УНС); Чернігівщина (Чернігівська філія УНС).

³⁷ Наш голос – орган Одеського комітету Бунду (1917); Бюллетень Полтавского комитета объединенной еврейской социалистической рабочей партии (1917); Еврейская мысль – издание Сионистского комитета Одеського района (1918); Заря – орган еврейской научной мысли (Харьков, 1919); Революционная мысль – орган Украинского центрального бюро Харьковского и Киевского комитетов Еврейской Коммунистической партии (Київ, 1920); Коммунистическая мысль – орган Черниговского губернского комитета Еврейской Коммунистической партии (1920).

³⁸ Народна свобода (Суми, 1917); Лебединський вістник (Лебедин, 1917); Валковская речь (Валки, 1917); Наш голос (Богодухів, 1917) та інші.

³⁹ Народная газета. – 1919. – 29 сентября.

⁴⁰ Известия Союза промышленности, финансов, торговли и сельского хозяйства (Київ, 1918); СУОЗИФ (Київ, 1918); Проюг (Одеса, 1918); Бюллетень Киевского областного союза земельных собственников (Київ, 1918).

⁴¹ Бюллетень Всеукраинского Центрального Совета Профсоюзов (1919); Профессиональное движение (бюллетень бюро Всероссийского совета профсоюзов Юга России (1919); Вестник Екатеринославского совета рабочих профессиональных советов (1918).

⁴² Киевский печатник (1917); Голос труда (1918); Бюллетень Киевского союза рабочих печатного дела (1918).

⁴³ Вістник Товариства “Просвіта” (Катеринослав, 1917); Степ (Павлоград, 1917); Вістник Вовчанського українського товариства “Просвіта” (1918); Вільне життя (Одеса, 1918); Шлях (Вінниця, 1919); Вестник Екатеринославского губернского комитета Православной Церкви (1917); Голос Подольской церкви (Кам’янець-Подільський, 1918); Вісти Українського православного Церковного Собору (Київ, 1917); Белорусское эхо (Київ, 1918); Вестник Армении (Одеса, 1919) та ін.

На базе устоявшейся классификации исследуются информационные возможности периодической прессы в освещении революционных событий в Украине начала XX века. Даны также сведения о современном научно-справочном аппарате отечественной газетной периодики.

Ключевые слова: периодическая печать; органы печати; газеты; бюллетени.

There are researched the informational opportunities of periodicals on the highlighting of revolution events in Ukraine at the beginning of 20 century on the basis of considered classification in the article. Also the information about modern scientific apparatus of the national newspaper periodicals is given.

Keywords: periodicals; publishing bodies; newspapers; bulletins.